תנ"ך

tenachon

De Profeten, meegelezen met de leraren van Talmoed en Midrasj en met de grote Joodse verklaarders van de Middeleeuwen tot heden

12

Samengesteld door Eli Whitlau in nauwe samenwerking met Rabbijn Yehuda Aschkenasy en met medewerking van drs. Dodo van Uden en dr. Marcus van Loopik

Profetieën over de volken

Jechezkel 25-48 / Ezechiël 25-48

NB Jechezkel 21:1-37 is in veel vertalingen 20:45-21:32

De hoofdstukken 25-32 behelzen profetieën over de volken. Ze slaan de brug tussen het eerste deel van het boek Jechezkel, dat de verwoesting van Jerusalem en de Tempel profeteert, en het derde deel dat de belofte op de toekomst tot onderwerp heeft. Vgl. daartoe wat we schreven op blz. 161 en 162. Deze profetieën staan tussen de aankondiging van de boodschapper die de verwoesting in de ballingschap komt melden (24:26) en de daadwerkelijke komst van deze boodschapper (33:21).

De vraag komt op wat het doel is van deze profetieën over de volken. Is het de bedoeling dat ze stuk voor stuk aan de betreffende volken bekend worden gemaakt? Bijvoorbeeld door boodschappers? Dat is zeker niet de bedoeling. Afgezien van Jona, die met een profetie naar Ninivé werd gestuurd, en van Elisja, die naar Damascus ging met een profetie voor de koning van Aram (2Kon. 8:7-15), vinden we zelden dat de profetieën over de volken ook inderdaad aan die volken ter ore komen. De profetieën zijn in de eerste plaats bedoeld als kompas om het volk door de geschiedenis te leiden.

Nu kan men tegenwerpen dat God dan toch tot Jeremia zegt: *Tot een profeet voor de volken heb Ik je gegeven* (Jer. 1:5). En mengt Jeremia zich niet actief in de buitenlandse politiek van andere volken? In Jer. 27 wordt immers verteld hoe Jeremia met boeien en jukken de gezanten van naburige volken tegemoet gaat, die met Jehoeda een opstand tegen Bavel komen beramen. De boodschap die hij hun in Naam van de Eeuwige meegeeft voor hun vorsten is dezelfde als de boodschap die voor Jehoeda geldt: *Het volk dat zijn hals brengt onder het juk van de koning van Bavel (-), dat zal Ik in zijn land laten, spreekt de Eeuwige, en het zal dat bouwen en erin wonen* (Jer. 27:11). Jeremia verbreedt zijn profetie over Jehoeda echter alleen tot de betreffende volken terwille van Jehoeda, dat dreigt zich met hen in een heilloos avontuur te storten. Tegelijkertijd blijkt daaruit dat alles wat Jehoeda overkomt, besloten ligt in Gods plan met de gehele aarde en dat de volken daarin betrokken zijn. Niet voor niets begint Jeremia zijn boodschap aan de volken met de woorden: *Zo zegt de Eeuwige der heirscharen, de God van Israel: Zo moeten jullie tot jullie heren zeggen: Ik heb gemaakt de aarde, de mens en het vee die op de aardbodem zijn; door Mijn grote kracht en door Mijn uitgestrekte arm gaf Ik ze over aan ieder die in Mijn ogen gerecht is* (27:4-5). En God richt ook de volken. Niet alleen om wat ze Israel aandoen, maar ook om hun andere overtredingen en wat ze elkaar onderling aandoen. Ook dit klinkt mee in de woorden: *Tot een profeet voor de volken heb Ik je gegeven* (Jer. 1:5).

Overzicht boek

1 Profetieën voorafgaand aan de ondergang van Jerusalem (1-24)
2 Profetieën over de volken (25-32)
3 Troostprofetieën voor de ballingen (33-39)
4 Profetieën over de toekomstige Tempel, de eredienst en het landsbestuur (40-48)

In deze aflevering maken we een keuze uit de hoofdstukken 25-48. In *Tenachon over de Tora* 10 werd 28:25-29:21 als haftara besproken; 37:15-28 werd besproken in 9; 43:10-27 in 13 en 44:15-31 in 18.

Inhoud

Profetieën over de volken 177
De woestijn der volken 178
De profetie over Israels herstel 179
De profetieën over Edom 180
Een midrasj over Esav-Edom 181
Het dal der dorre beenderen 182
De messiaanse tijd 182
Over de komende wereld 184
Gog en Magog, de laatste strijd 184
De vrije wil 185
De komende Tempel 186
Omhoogvliedende letters 187
De mens de ware Tempel 188
Jechezkel en de Tora 189
Het vrijlatingsjaar 189
De verdeling van het land 190
De staat van de toekomst 191
Lernen met *Tenachon* 192

B. Folkertsma Stichting voor Talmudica Burgemeester Lamboylaan 18 1217 LD Hilversum Telefoon (035) 219406

Het opschrift van de profetieën in Jer. 46-51 moeten we dan ook niet lezen als: *het woord van de Eeuwige dat tot de profeet Jeremia geschied is tegen de volken,* zoals de Statenvertaling wil, maar *over de volken.* Israel heeft dank zij zijn profeten weet van Gods gerechtigheid over alle volken. Deze kennis is ook voor de volken beschikbaar. Toen Israel het land binnentrok, moesten ze een altaar oprichten en op de stenen daarvan *goed duidelijk schrijven alle woorden van deze Tora* (Deut. 27:8), waarbij Rasji op grond van bSota 32b opmerkt: 'In zeventig talen'. Terug nu naar Jechezkels profetieën over de volken. Wanneer we zijn profetieën vergelijken met die van Jeremia, valt op dat bij Jechezkel de strafprofetie over Bavel ontbreekt (bij Jeremia vinden we die in hoofdstuk 50). J. Jacobson (*Chazon beMikra,* I, p. 111f) oppert daarvoor twee redenen: 'Jechezkel leefde in Bavel temidden van de ballingen. Kennelijk was de situatie van de ballingen aldaar niet al te slecht. Anders valt deze raad van Jeremia niet te begrijpen: *Bouwt huizen en woont erin, plant gaarden en eet er de vrucht van, neem vrouwen voor je zonen (–) en wordt er veel en wordt niet verminderd* (Jer. 29:5-6). Een dergelijke raad heeft geen zin wanneer er geen mogelijkheid is voor een leven in vrede. Maar het is ook denkbaar dat Jechezkel in het voetspoor van Mosjè trad, die bepaalde plagen niet over Egypte wilde brengen. Volgens de midrasj wilde hij de Nijl niet slaan, omdat de rivier Mosjè had beschermd'. Rav Jacobson doelt hier op het feit dat het Aharon en niet Mosjè is die de Nijl tot bloed moet maken (Ex. 7:19), en hetzelfde geldt voor de plaag van de kikkers. In Sjemot Rabba 9, 10 vraagt Rabbi Tanchoem: Waarom werd het water niet geslagen door Mosjè? De Heilige Hij zij gezegend zei tot Mosjè: Het water dat voorkomen heeft dat je in de Nijl werd gegooid [*maar je in het mandje naar de prinses gedragen heeft*], het is niet rechtvaardig dat jij het slaat; daarom zal het door Aharon worden geslagen. Rav Jacobson gaat dan aldus verder: 'Ook liet hij Pinchas de Midjanieten bestrijden (Num. 25:7) omdat hijzelf in Midjan tot grootheid was gekomen. In Tanchoema Matot lezen we: 'de bron waaruit je hebt gedronken, gooi daarin geen stenen'. Misschien kunnen we hieraan ook een verklaring ontlenen voor het duistere vers over de koning van Egypte in Jech. 31:1-3: *Mensenzoon, spreek tot Farao, de koning van Egypte en tot zijn menigte: Wie bent u gelijk in uw grootheid? Zie, Asjoer, een ceder op Levanon.* De profeet begint met Farao [*waarover hij in 29 en 30 al uitvoerig heeft gesproken*] en gaat dan meteen over op Asjoer! S.L. Gordon citeert als verklaring voor deze plotselinge overgang de Christelijke verklaarder Rotstein en merkt op: 'Het is dus duidelijk dat hier sprake is van een schrijffout, en dat we niet moeten lezen *asjoer,* maar *asjoech* (uit te spreken als *asjvecha* = ik vergelijk je met) *een ceder op Levanon*'. Maar dat is niet onze manier om moeilijke zinnen te laten rijmen. Misschien kunnen we ook uit deze zin een antwoord vinden op de vraag naar het ontbreken van een strafprofetie over Bavel. Wellicht bezigt de profeet hier de naam Asjoer, maar doelt hij op Bavel. Maar omdat hij geen rechtstreekse profetie wilde geven over het Bavel, vond hij een weg om met een historische toespeling het toekomstige lot aan te duiden van het volk in wier midden hij leefde. Ook in Klaagliederen 5:6 vinden we die vervanging van Bavel door Asjoer. In Ezra 6:22 wordt over de koning van Perzië gezegd: *Hij wendde het hart van de koning van Asjoer tot hen.* Tot zover Rav Jacobsen.

De woestijn der volkeren

20:32f: *Wat opkomt in jullie geest, het zal zeker niet gebeuren, wanneer jullie zeggen: Als de volkeren willen we worden (–) die hout en steen dienen.*
Zo waar Ik leef, is het Woord van de Eeuwige God: Zo Ik niet met sterke hand en uitgestrekte arm, met uitgegoten toorn over jullie blijf heersen. Want Ik zal jullie uit de volken voeren, en jullie verzamelen uit de landen waarin jullie verstrooid zijn, met sterke hand en uitgestrekte arm, met uitgegoten toorn.
Daartoe zal Ik jullie brengen in de woestijn der volken en daar zal Ik met jullie rechten, aangezicht tot aangezicht (–) en Ik zal jullie onder de roede doen doorgaan en jullie brengen onder de band van het Verbond, en daar zal Ik de opstandigen en hen die tegen Mij overtreden, uitzuiveren. Ik zal hen uit hun gastlanden uitleiden en ze zullen in het land Israel niet terugkeren.

Abravanel (1437–1508), die de uitdrijving uit Spanje en de daarmee gepaard gaande vervolgingen heeft meegemaakt, schrijft over deze zinnen: 'Deze ontstellende profetie vergt alle aandacht, want het merendeel ervan is ons overkomen. Met eigen ogen hebben we de bittere en plotselinge ballingschap gezien waarin we verkeren temidden van de kinderen van Edom [de Christelijke wereld]. Zó was het niet onder de Babylonische ballingschap, maar zo is het in de onze. Door de benauwenissen en de decreten, de uitroeiing en de vervolgingen hebben kinderen van Israel hun geloof verlaten om te worden als de volkeren. Ze dachten dat Gods Voorzienigheid hen dan verlaten zou; dat ze niet meer gebonden zouden zijn aan de Tora, en zo konden ontkomen aan de straf en de vloek. Ze wilden worden als de gojiem en hún goden dienen, om zo te ontkomen, zowel aan hun geschiedenis als aan de hemel. Zodat het hen goed gaat zoals het de volken goed gaat. Niet langer zouden ze het volk Gods zijn en de naam Israel zouden ze niet meer gebruiken.

Maar de Eeuwige laat Jechezkel tot het volk zeggen: *wat in jullie geest zal opkomen, het zal niet zijn wanneer jul-*

De profetie over Israels herstel

36:1-16 *Maar jij, mensenzoon, profeteer tot de bergen van Israel en zeg: Bergen van Israel! Hoor het Woord van de Eeuwige. Zo zegt mijn Heer God: omdat de vijand over jullie* [ondergang] *gezegd heeft 'Hoera! De eeuwige hoogten zijn ons tot erfdeel'*, enz.
De tweede profetie over de ondergang van Edom (35; zie de kolommen op p. 180-1), gaat in 36 over in de profetie over Israels herstel. De midrasj (Mechilta op Ex. 15:6) vereenzelvigt *de vijand* dan ook met Edom. De profetie richt zich niet tot het volk, maar tot de *bergen van Israel* (1), *tot de bergen en tot de heuvels, tot de beken en tot de dalen, tot de vervallen ruïnes en tot de verlaten steden* (4 en zie 6,7), kortom, tot het land zelf, dat na het vertrek van zijn bewoners verwoest en leeggeplunderd is, vogelvrij voor ieder volk. Edom (in 5 met name genoemd) is de verzamelnaam voor alle volken die Israel sindsdien uit pure haat hebben willen uitroeien en het altijd onontgonnen hebben gelaten: 'Sinds de dag dat de Tempel werd verwoest, werd het land Israel als een zieke, die niet meer staan kan, gebroken en onmachtig vruchten voort te brengen' (*Pirké deRabbi Eliezer* 34). 'De onvruchtbaarheid waarin het land van melk en honing zolang verkeerde, wordt in het Joodse denken niet alleen gezien als een gevolg van de elkaar opvolgende veroveringen, maar vooral als de reactie van het land zèlf op zijn bezetters. De relatie tussen het land en zijn volk wordt begrepen als één lange liefdesgeschiedenis. Het land, de trouwe geliefde, wees iedereen af die de plaats van zijn enige geliefde wilde innemen (–). De volken die het veroverden wedijverden met elkaar in de vernietiging ervan. Het land begint voor Joden en Arabieren pas weer te bloeien na de terugkeer van het volk' (Pinchas Peli, *Jerusalem Post*, weekeditie 14/5/'88). En dit laatste profeteert Jechezkel in het vervolg van ons hoofdstuk: *De naties die jullie* [de profetie richt zich nog steeds tot de bergen] *omringen zullen hun schande dragen. Maar jullie, bergen van Israel, zullen takken geven en jullie vruchten dragen voor Mijn volk Israel, wanneer ze zullen komen* (7-8). Niet alleen Edom (35:15), niet alleen het volk (36:28), maar ook het land *zal weten dat Ik de Eeuwige ben* (11).
Ik zal weer mensen op jullie doen gaan – Mijn volk Israel! – en ze zullen jullie beërven. Jullie zullen voor hen zijn tot een erfdeel en niet langer zullen jullie hen kinderloos maken (12-3). De volgende woorden tot de bergen verklaren dit laatste: *Omdat ze van jullie zeggen: een menseneter ben je* [nl. het land Israel als geheel, vandaar het enkelvoud], *je bent er een die je volken* [de stammen van Israel] *kinderloos maakt* (13). Deze zin heeft een dubbele bodem. Hij wordt gelegd in de mond van de vijandige volken. Maar wie heeft het land het eerst *een menseneter* genoemd? Toch de afgevaardigden van het volk Israel, toen ze het beloofde land gingen verspieden (Num. 13:32)?! De ironie kan Jechezkels hoorders niet zijn ontgaan en bereidt ze vast voor op 16-20, waar de verontreiniging van het land de oorzaak van de ballingschap wordt genoemd. Zoals de volken het land en zijn volk hebben belasterd (zie ook 4), zo heeft ook Israel het land verontreinigd en het dus zelf belasterd en ontwijd.
Maar blijven we nog even staan bij dat 'kinderloos maken' uit 13. Het land werd 'kinderloos' doordat het volk eruit verbannen werd.

lie zeggen: Als de volkeren willen we worden (–) die hout en steen dienen. Weet en ervaar dat deze gedachte geen stand zal houden. Want Ik heb gezworen: *Zo Ik niet met sterke hand en uitgestrekte arm, met uitgegoten toorn over jullie zal heersen!* En dat geldt heel het volk Israel. Of ze vasthouden aan hun geloof of niet: Hij blijft over hen heersen, met sterke hand en onbegrensde macht. *Met sterke hand* slaat op de Joden in het land van Edom; *met uitgestrekte arm* op de Joden in de Arabische landen, die hun geloof behielden. *Met uitgegoten toorn* slaat op degenen die hun geloof hebben verlaten of daartoe gedwongen werden. Want ook al proberen zij en hun kinderen te zijn als de gojiem, het zal hun niet baten. Want altijd zal men ze Joden blijven noemen. Tegen wil en dank zal men ze blijven aanduiden met de naam Israel. Ze zullen er steeds van worden verdacht in het verborgene vast te houden aan hun geloof en men zal ze erom op de brandstapel brengen (–). Maar hoezeer ze zich ook vermengen met de gojiem en verstrooid raken onder de volken: *Ik zal jullie uit de volken voeren, en jullie verzamelen uit de landen waarin jullie verstrooid zijn.* De inzameling der ballingen geldt heel Israel, zowel hen die vasthielden aan hun geloof, als hen die het verzaakten. En daaruit blijkt dat Israel Israel blijft (bSanhedrin 44a). Ook al bedrijven ze afgodendienst, aan het bestier Gods ontkomen ze niet.
Niet één zal Zijn kudde verlaten en worden tot een ander volk. Altijd zal hij terugkeren tot de kudde waaruit hij is genomen, hijzelf zowel als zijn nakomelingen. En dat zal gepaard gaan *met uitgegoten toorn.*' God houdt Zijn volk aan het verbond, hoezeer ze zich ook verzetten: *Ik zal jullie onder de roede doen doorgaan en jullie brengen onder de band van het Verbond* (20:37).

Daarom: mensen zal je voortaan niet meer eten en je volken [Israels stammen] *zal je niet langer kinderloos maken – en de schande van de volken zal je niet langer dragen, je volken maak je niet langer kinderloos* (14). Abravanel actualiseert deze zin, zoals hij ook 20:32-38 actualiseert naar de situatie van zijn tijd (vgl. p. 178). Belasterden de volken waarheen Israel verbannen werd het volk niet door te beweren dat Joden Christenkinderen vermoordden en het bloed verwerkten in de Pesachmatsot? Abravanel leest *je volken* nu niet als 'je stammen', maar als 'de volken waaronder je verstrooid werd'. Deze zullen straks niet meer zeggen *een menseneter ben je*. De woorden *mensen zal je niet meer eten* leest hij als een spottende aanklacht tegen die gruwelijke laster.
In het vervolg van de profetie (16ff) verklaart de Eeuwige waarom hij het volk uit het land verdreven heeft. Ze hebben het land verontreinigd (17): *hun weg was voor Mijn Aangezicht als de onreinheid van een afgezonderde vrouw* [een vrouw tijdens haar maandelijkse ongesteldheid]. Het begrip 'onreinheid' staat in de Joodse traditie voor het contact met al datgene wat de mens confronteert met zijn onderworpenheid aan het vergankelijke en stoffelijke, die hem kan doen twijfelen aan zijn geestelijke vrijheid tot morele keuzen.
Alleen in die zin is een dood lichaam 'onrein'; alleen in die zin is een vrouw in haar maandelijkse periode 'onrein' en alleen in die zin moet van beiden afstand worden genomen. De onreinheid van een dood lichaam is blijvend; de onreinheid van een vrouw in haar periode is echter tijdelijk. Het is dan ook veelbetekenend dat Jechezkel Israels onreinheid niet vergelijkt met die van de doden, maar met *de onreinheid van een afgezonderde vrouw*. Want 'haar man ziet uit naar het moment waarop de onreinheid is geweken en hij verlangt ernaar weer naar haar terug te keren', zegt Rasji. De gelijkenis is duidelijk: door zich te onderwerpen aan de blinde machten van de eigen begeerten is Israel onrein en heeft het *bloed op het land vergoten en het land verontreinigd met hun afgoden* (18). De Eeuwige wil Israels onreinheid echter zien als een tijdelijke onreinheid. Hij ziet uit naar het moment dat de onreinheid is geweken en Hij Zich weer met zijn geliefde kan verenigen. En zoals Hij de maandelijkse onreinheid van de vrouw steeds weer wegneemt, maar ze pas weer bij haar man kan komen wanneer ze zich eerst gedompeld heeft in het levende water van de *mikve*, zo zal Hij ook Zijn volk reinigen: *Ik zal zuiver water op jullie sprenkelen, zodat je wordt gereinigd. Van al je onreinheden en van al je afgoden zal Ik jullie reinigen. En Ik zal jullie een nieuw hart geven en een nieuwe geest zal Ik in jullie geven. Ik zal wegdoen het hart van steen* [het hart dat als een willoze steen onderworpen is aan de machten van de blinde begeerte] *uit jullie vlees en Ik zal jullie geven een hart van vlees* [een gevoelig hart dat zich open stelt voor de werkelijke Macht in de schepping] *en Mijn geest zal Ik geven in jullie binnenste, en Ik zal maken dat jullie gaan in Mijn inzettingen en Mijn wetten in acht neemt en ze doet. Ik doe jullie terugkeren naar het land dat Ik jullie voorouders heb gegeven, en jullie zullen Mij tot volk zijn en Ik zal jullie tot God zijn* (25-28).
De profetie besluit met de woorden *En ze zullen weten dat Ik de Eeuwige ben* (38). Deze zin komt (zij het soms in de vorm *jullie zullen weten*, enz.) in ons boek 56x voor en is de sleutel voor een antwoord op de vraag of God het volk dan nolens volens tot ommekeer brengt en of Hij hun overtredingen hoe dan ook vergeeft. Verkondigen de profeten niet in alle toonaarden dat het volk eerst zelf tot ommekeer

De profetieën over Edom
In Jechezkels profetieën van troost en bemoediging (hoofdstukken 33-39) gaat aan de profetie over de terugkeer van Israel naar zijn land een profetie vooraf over de ondergang van Edom. Waarom? De ondergang van Edom werd immers al geprofeteerd in 25:12-14? Nu vinden we ook over Tyros en Egypte meer dan één profetie (resp. 26 & 28 en 29 & 32). Maar die staan bij de profetieën over de volken. De tweede profetie over Edom staat echter in het blok met de troostprofetieën! Het antwoord zou kunnen zijn dat Edom nu vanuit een ander perspectief wordt bezien. In 25:12-14 gaat het om een klein landje dat van de opstand tegen Nevoekadnetsar gebruik maakte om Jehoeda binnen te vallen, en daarmee de verwoesting van Jerusalem en de Tempel verhaastte. Volgens Ps. 137:7 zou Edom de verwoesting hebben toegejuicht. De vergelding daarvoor is dan het onderwerp van de profetie in hoofdstuk 25. De plaats van deze profetie in de bundel profetieën over de volken is dan duidelijk.
De profetie in hoofdstuk 35, voorafgaand aan de profetie over de verlossing, zou echter een diepere achtergrond kunnen hebben. Edom is het land van Esav (Gen. 36:8). En in Tenach is Esav, de tweelingbroer van Ja'akov, allengs gaan staan voor Israels grote tegenstrever en tegenpool. Bij Malachi is Esav niet meer een persoon, maar een verpersoonlijking; en wel van alle machten die Israel willen beletten zijn bestemming te bereiken: *Was niet Esav Ja'akovs broeder? Toch heb Ik Ja'akov liefgehad, en Esav heb Ik gehaat* (Mal. 1:2-3; en zie *Tenachon over de Tora* 6 p. 99). De kiem voor die interpretatie van Esav en Ja'akov als twee onverenigbare werelden, vinden we in het verhaal van hun geboorte. In Gen. 25:23 lezen we: *En de Eeuwige zei tot haar* [Rivka]: *twee volken zijn in uw schoot, en twee naties. Van je ingewanden af zullen ze zich scheiden; en de ene natie zal machtiger zijn dan de andere.*
Waarbij Rasji opmerkt: 'ze zullen nooit gelijk in grootheid zijn. Wan-

moet komen? En nu lezen we (25f): *Ik zal jullie reinigen van al jullie onreinheden (–) En Ik zal jullie een nieuw hart geven* enz. En *Niet terwille van jullie doe Ik het, huis Israel, maar om Mijn heilige Naam, die jullie ontheiligd hebt temidden van de volken waarheen je kwam* (22). Werd Israel dan alleen verlost om te voorkomen dat de Naam Gods ontheiligd zou worden? Dit was het argument waarmee Mosjè bewerkte dat God de overtreding van de verspieders vergaf (Num. 14:14-16): *Zullen ze* [de andere volken] *dan zeggen (–): Hij was niet bij machte dit volk te brengen naar het land dat Hij hun toegezworen heeft?* Ook Deut. 32:26 suggereert dat God Zijn volk redt opdat de volken niet zullen zeggen: *niet de Eeuwige heeft dit bewerkt,* maar wij. Ramban geeft in zijn commentaar op laatstgenoemde zin het volgende antwoord op deze paradox: 'De zaak is niet dat Hij aan Zijn haters Zijn kracht wil tonen, want *alle volken zijn als niet voor Hem* (Jesj. 40:17), maar dat Hij de mens geschapen heeft opdat hij Zijn Schepper leert kennen en Zijn Naam erkent. Hij gaf hem de vrijheid om goed of kwaad te doen. Maar toen ze opzettelijk overtraden en Hem ontkenden, restte Hem alleen dit volk dat Zijn Naam trouw bleef. Via dit volk maakte Hij met wonderen en tekens bekend dat Hij de God der machten en de Koning der koningen is (Deut. 10:17). Daardoor werd hij [*opnieuw*] bekend bij alle volken. Welnu, wanneer hij dit volk te gronde zou laten gaan, zouden de overige volken Zijn wonderdaden vergeten. Ze zouden in het geheel niet meer over Hem spreken, of Zijn daden toeschrijven aan de natuurkrachten of de sterren. En daarmee zou het doel van de schepping voor de mensheid geheel teloor gaan en zou er niemand meer zijn die weet heeft van zijn Schepper. De mensheid zou Hem alleen nog vertoornen. Daarom was het de Wil van Hem Die de wereld schiep, dat Hij voor altijd een volk voor Zich maakte, dat Hem het meest nabij is en dat Hem beter kent dan alle volken. En dat is de reden dat *de Eeuwige Zijn volk zal richten en Zich over Zijn dienaren zal ontfermen* (Deut. 32:36). De Eeuwige zal dit volk in erbarmen gedenken, want het is Zijn volk van oudsher. Hij gedenkt ze omdat ze Zijn dienaren zijn, die in de ballingschap als dienaren achter Hem blijven staan, om de benauwenissen en de onderdrukking te lijden, zoals er staat (Jesj. 63:8): *Want Hij zei: ze zijn waarlijk Mijn volk, en ze loochenen het niet. In al hun nood lijdt Hij met hen mee.'*

Zo fundamenteel is de eenheid van God en Israel, dat Zijn volk weliswaar voor zijn zonden zwaar gestraft wordt, maar nooit geheel vernietigd. Ondanks alle overtredingen is Israel blijvend verbonden met Gods Naam en blijft het, of het wil of niet (zie het commentaar van Abravanel op p. 178), van Hem getuigen. Dank zij Israel kan de Eeuwige de band met Zijn Schepping blijven onderhouden. *Niet terwille van jullie (–) maar om Mijn heilige Naam,* dwz. terwille van Mijn plan met de schepping, opdat de schepping tot haar recht kan komen doordat de volken leren *dat Ik de Eeuwige ben.* Als 'loon' voor alles wat Israel daarbij – als voorbeeld voor de volken – moet ondergaan, zal God Zijn volk eens 'Zijn geest geven'. (Zie ook *Tenachon over de Tora* 27 p. 432.)

neer de ene opkomt, valt de ander'. Na de verwoesting van de Tweede Tempel door de Romeinen ging Esav in de traditie staan voor Israels Romeinse belagers; daarna voor de Christelijke wereld die Israel vervolgde en in onze tijd voor alle machten die Israels bestaan ontkennen. Voor Maharal (*Netsach Jisrael* 16f) staat Esav voor de machten van deze aarde, en Israel voor de geest en voor de komende wereld. Maar eens, wanneer de uiteindelijke verlossing aanbreekt, zullen *redders opgaan naar de berg Tsion om de berg van Esav te richten, en dan zal het koningschap voor de Eeuwige zijn* (Ovadja 21, in het ochtendgebed gezegd aan het einde van de 'pesoeké de zimra'; zie Dasberg-sidoer p. 35; en *Tenachon over de Tora* 7 p. 114). Vanuit deze visie van de profeten op de fundamentele tegenstelling tussen Israel en Ja'akov valt te begrijpen waarom Jechezkels profetie over de ondergang van Esav, in hoofdstuk 35 van ons boek, vooraf gaat aan de profetie over Israels verlossing. Zie ook p. 226.

Een midrasj over Esav-Edom

Toernos Rufus [*naam voor de Romeinse bezetter*] vroeg Rabbi Akiva: waarom haat de Heilige Hij gezegend ons, zoals er staat: *en Esav heb Ik gehaat* (Mal. 1:2)? Hij antwoordde: Morgen zal ik het je zeggen. De volgende ochtend vroeg Rufus [*spottend, omdat R. Akiva niet meteen geantwoord had*]: En? Wat heb je gedroomd? Rabbi Akiva zei: In mijn droom zag ik twee honden, de ene heette Rufus en de andere Rufina. Rufus werd kwaad. Noemde je die honden naar mij en mijn vrouw?! Nu ben je de dood schuldig! Rabbi Akiva zei: Wat is het verschil tussen jou en die honden? Jij eet en drinkt en vermenigvuldigt je, en zij eten en drinken en vermenigvuldigen zich: jij gaat dood en zij gaan dood. Maar het is de Heilige Hij zij gezegend die dood en leven brengt. En jij neemt een stuk hout en noemt het God? Zou Hij jullie niet haten? Vandaar: *Esav heb Ik gehaat* (Tanchoema Teroema 3).

Het dal der dorre beenderen

37:1-14 *De hand van de Eeuwige was op me en leidde me uit door de geest van de Eeuwige en zette me neer in het dal, en dat was vol beenderen...*
Na de profetie over Israels terugkeer naar het land, dat weer zal bloeien als een tuin van Eden (hoofdstuk 36) volgt in 37 het messiaanse visioen van de vallei der beenderen, waarin Jechezkel de doden van Israel tot leven ziet komen. 'Hadden we ons ooit een Messiaanse tijd kunnen dromen, wanneer de lessen van dit hoofdstuk niet hecht in Israels bewustzijn waren geplant? Zouden volgens alle wetten der geschiedenis de duizenden jaren van harde en uitzichtloze ballingschap niet elke vonk van hoop in Israels hart gedoofd moeten hebben? Wanneer vandaag, in weerwil van elke logika, Israels oren zijn afgestemd op de voetstappen van de Masjiach, die hoorbaar worden op het toneel van de geschiedenis, dan is het omdat Jechezkel leerde dat geen geraamte zo hopeloos uiteengevallen kan zijn dat Gods geest de leden niet verenigen kan; dat geen bot zo verdord kan zijn of er blijft een vonk in die wacht om door de Goddelijke inblazing tot leven te worden gewekt' (*Art Scroll*).
Het visioen, dat bSanhedrin 92b een gelijkenis noemt, bestaat uit twee profetieën. De eerste (4-8) over het tot leven komen van de beenderen, wordt gevolgd door een aparte profetie over de geest die het lichaam doet leven (9-10). Over de betekenis daarvan komen we op de volgende bladzijde terug. In 11-13 volgt dan de verklaring van de gelijkenis: de Eeuwige zal het volk uit het graf van de ballingschap doen opstaan. De beenderen zijn *heel het huis Israel. Zie, ze zeggen: verdord zijn onze beenderen, onze hoop is vervlogen, gedoemd zijn we. Daarom: profeteer en zeg ze: Zo spreekt de Eeuwige God: Zie, Ik open jullie graven, Ik breng jullie op uit je graven. Mijn volk, en Ik zal jullie brengen naar Israels bodem. Dan zal je weten dat Ik de Eeuwige ben, doordat Ik jullie graven open en jullie doe opstaan uit je graven, Mijn volk!* Het gaat met andere woorden om de inzameling der ballingen naar het land. Pas daarná volgt de vernieuwing van de geest: *en Ik zal Mijn geest in jullie geven, jullie zullen leven, en Ik zet je neer op jullie bodem. En jullie zullen weten dat Ik, de Eeuwige, gesproken en gedaan heb, luidt het Woord van de Eeuwige* (14).
In het tweede deel van het hoofdstuk (15-22), krijgt Jechezkel de opdracht twee stukken hout te nemen. Op het ene moet hij schrijven *Voor Jehoeda en de kinderen van Israel, zijn vrienden* [nl. Benjamin] en op het andere: *Voor Joseef, Efrajiems hout, en heel het huis Israel, zijn vrienden* [de tien stammen van het noordrijk]. Deze twee stukken hout moet hij *bijeenbrengen de een op de ander, en ze zullen één worden in je hand* (15-17). Ook ditmaal wordt de gelijkenis verklaard: *Zie, Ik neem de kinderen Israels uit het midden van de volken (–) en Ik maak ze tot één volk in het land, op de bergen van Israel, en één koning zal allen tot koning zijn; niet zullen er meer twee koninkrijken zijn* (18-22). Op al deze fasen van de verlossing: doen herleven, bezielen, terugbrengen, een nieuwe geest geven en tot één volk maken, onder één koning uit het huis van David, volgen er in 23-28 nog een aantal: het volk zal gereinigd worden van zijn overtredingen (vooral van de afgodendienst), het zal in vrede leven en zich vermenigvuldigen in het eigen land, de Tempel zal worden herbouwd als teken van Gods blijvende

De messiaanse tijd
In *Hilchot tesjoeva* 9 verklaart Rambam de betekenis van de Messiaanse tijd (we vertalen vrij): 'Het loon voor het houden van de geboden, en al het goede wat ons toevalt wanneer we de weg Gods gaan die in de Tora geschreven staat, is het leven in de komende wereld. De vergelding van de ontkenners die de weg van de gerechtigheid verlaten is de vernietiging. Dat alles weten we. Maar waarom staat dan in de hele Tora dat het ons zus en zo vergaat wanneer we gehoorzamen en zus en zo wanneer we dat niet doen, terwijl al die dingen juist betrekking hebben op déze wereld!? Zoals verzadiging of honger, oorlog of vrede, koningschap of dienstbaarheid, het wonen in het land of ballingschap, welslagen bij het werk of misluk-king? Al die woorden van Tora zijn waar en blijven waar: Wanneer we alle geboden van de Tora houden, vallen ons de goede dingen van deze wereld toe. En wanneer we ze overtreden komen alle beschreven onheilen over ons. *Al die goede dingen zijn evenwel niet het einde van het loon, en ook de onheilen zijn niet het einde van de vergelding.* Er is iets wat daarboven uit gaat. De Heilige Hij zij gezegend heeft ons de Tora gegeven als *een boom van leven* (Spr. 3:18): Wie alles doet wat erin geschreven staat, verwerft daarmee inderdaad de komende wereld! In de Tora heeft Hij ons immers beloofd: wanneer we haar in acht nemen *met vreugde en opgewektheid van hart* (Deut. 28:47) en ons steeds gedragen naar haar wijsheid, dan zal Hij alles van ons weg nemen wat ons daarbij in de weg kan staan, zoals ziekte, oorlog, honger, enz. De goedheden stort Hij over ons uit om ons verder te sterken in het doen van de Tora, zoals voedsel en vrede en veel geld. We hoeven ons dan heel ons leven niet meer met materiële dingen bezig te houden, maar krijgen de ruimte en de vrijheid om wijs te worden in Tora en de geboden. We hebben dan deel aan beide werelden: een leven vol goedheid in deze wereld, dat ons [*door de studie en het doen van Tora*]

Aanwezigheid bij Zijn volk: *En Ik zal hun tot God zijn en zij zullen Mij tot volk zijn. Dan zullen de volken weten dat Ik de Eeuwige ben, die Israel heiligt, wanneer Mijn heiligdom voor eeuwig temidden van hen is*. De verlossing zal dus niet in één keer komen, maar in een reeks ineengeweven fasen.

Keren we nu terug naar het visioen van de dorre beenderen, zoals het in onze dagen ervaren wordt door Rabbijn M.Z. Neria: 'De profetie begint met het tot volledig leven brengen van de beenderen: *Ik geef zenuwen over jullie, Ik breng vlees over jullie en trek vel over jullie enz.* (5). Wanneer de profeet dit alles profeteert: *En ik profeteerde zoals mij was geboden* (7), wordt aanvankelijk echter alleen het lichamelijke deel van zijn profetie waarheid: de zenuwen, het vlees en het vel. *Maar geest was* [nog] *niet in hen* (8). Pas dan volgt een nieuwe profetie: *Daarop zei Hij me: profeteer over de geest, profeteer, mensenzoon!* (9). *En ik profeteerde zoals Hij me gebood. En de geest kwam in hen en ze leefden* (10). Daaruit leren we dat de volledige herleving een aparte profetie vergde. De werkelijke realisering van het visioen van de dorre beenderen in onze generatie verloopt precies zoals Jechezkel het in zijn visioen gebeuren zag. Wat zich in de gelijkenis van het visioen zo snel voltrekt, zal in zijn historische realisering echter generaties vergen. Ook de pauze tussen beide profetieën zal zich bij de realisering over een lange periode uitstrekken. Vandaag leven we in die pauze. En de verwondering die de profeet tijdens zijn visioen moet hebben gevoeld, is voor ons niet alleen verwondering, maar ook leed en zware zorgen. Maar wanneer we beseffen hoe het proces zich in Jechezkels visioen toedroeg, zal ons dat sterken en op de been houden en zien we uit naar het verloop en de voleinding van de profetische openbaring: *En ik breng geest in jullie en jullie zullen leven, en jullie zullen weten dat Ik de Eeuwige ben'* (geciteerd door J. Jacobson, *Chazon beMikra* II, p. 107).

Hoe zal de uiteindelijke verlossing er uit zien? In een beroemde passage zegt Rambam daarover (*Hilchot melachiem* 12:1-2 en 11,3): 'Denk niet dat er in de dagen van de Masjiach iets aan de loop der wereld veranderen zal of dat zich een vernieuwing in de scheppingsorde zal voordoen: de wereld blijft gaan zoals zij gaat. Wanneer Jesjaja zegt (11:6): *De wolf zal wonen bij het lam en de panter zal liggen bij het bokje*, is dat beeldspraak. De bedoeling is dat Israel in vrede zal leven met zijn afgodische buren (voorgesteld als wolven en panters); dat het zal terugkeren naar het waarachtige inzicht en niet meer roven of verwoesten zal, maar zal eten wat geoorloofd is: *en de leeuw* [Israel] *zal stro eten als vee*. Al dit soort dingen die over de Masiach worden gezegd zijn gelijkenissen. In de dagen van de Masjiach zal duidelijk worden waarop deze gelijkenissen zinspelen. De chachamiem zeggen (bBerachot 34b): 'Het verschil tussen deze wereld en de dagen van de Masjiach is alleen dat er geen onderwerping aan de afgodische rijken meer zal zijn.' En denk ook niet dat de Masjiach wonderen moet doen, dat hij dingen in de wereld zal vernieuwen of doden zal doen herleven, en dergelijke, want zo is het niet.'

Wanneer deze visie u op het eerste gezicht teleurstelt, lees dan de smalle kolommen hiernaast. (Vrij naar *Chazon beMikra*)

toeleidt naar de komende wereld. Doen we dat alles niet, dan verliezen we beide werelden.' Rambam onderscheidt dus twee niveaus in het doen van de geboden. Het eerste leidt tot een wereld die Israel ontslaat van materiële zorgen, oorlog, onrecht en dergelijke. Dit maakt de weg vrij voor het hogere niveau van het leren kennen van Gods Woord om wille van het kennen zelf. Deze kennis Gods is het werkelijke doel van de geboden, dat aandeel geeft in het eeuwige leven van de komende wereld. Het eerste niveau leidt tot de messiaanse tijd: 'Daarom hunkeren heel Israel, zijn profeten en de chachamiem naar de dagen van de Masjiach, die hen verlossen van de volken die het leren en het doen van Tora verhinderen. Dan krijgen ze rust en kunnen ze toenemen in wijsheid en zo deel krijgen aan het leven van de komende wereld. In die dagen zullen de kennis en de wijsheid en de waarheid toenemen, zoals er gezegd is (Jesj. 11:9): *want de aarde is vol van Zijn kennis* en (Jer. 31:33) *en de ene mens zal de andere niet meer beleren, zeggende: Kent de Eeuwige, want zij allen zullen Mij kennen* en (Jech. 36:26) *en Ik zal het hart van steen wegdoen uit jullie vlees*. Want dan zal de koning uit het huis van David opstaan. Wijzer zal hij zijn dan Sjlomo en een profeet bijna als Mosjè. Hij zal heel het volk leren en onderwijzen in de weg van de Eeuwige. Alle volken zullen komen om hem te horen, zoals er staat (Jesj. 2:2): *En het zal zijn in de toekomst dat de berg van de Eeuwige gevestigd zal zijn (–) en alle volken zullen er heen stromen*. Maar het doel van dit loon en van deze goedheden, waarin geen onderbreking of tekort meer zijn zal, is het leven van de komende wereld. De dagen van de Masjiach betreffen echter déze wereld en die zal de wegen van de wereld blijven volgen. Zoals de chachamiem zeggen: 'Het enige verschil tussen deze wereld en de dagen van de Masjiach is dat Israel niet meer aan de volken onderworpen zal zijn' (o.a. bBerachot 34:2).' Vgl. ook p. 190. Zie voor 'de komende wereld' p. 184f.

Gog en Magog: de laatste strijd

Nadat Israel uit de afgodische wereld van Egypte verlost werd, moest eerst in de woestijn een hele generatie van onwaardigen sterven, alvorens een gelouterde generatie in het beloofde land werd toegelaten. Met de definitieve verlossing zal het net zo gaan.
Wanneer de ballingen uit de uithoeken der wereld worden teruggehaald, zullen ook zij eerst in de woestijn worden geleid om getoetst te worden aan het Verbond van Sinai. Deze periode van zuivering noemt Jechezkel 'de woestijn der volkeren'. *Ik zal jullie brengen in de woestijn der volken en daar met jullie in het gericht treden, van aangezicht tot aangezicht. Zoals Ik met jullie voorouders in het gericht getreden ben, in de woestijn van het land Egypte, zo zal Ik ook met jullie in het gericht treden. (–) De weerspannigen onder jullie en de overtreders tegen Mij zal Ik uit jullie uitzuiveren. Uit hun gastlanden zal Ik ze uitvoeren, maar in het landschap van Israel zullen ze niet komen. Jullie zullen weten dat Ik de Eeuwige ben* (20:35-38). De uitdrukking 'woestijn der volken' slaat dus op de overgangsperiode tussen ballingschap en verlossing. (Hoe deze passage begrepen werd in een tijd waarin deze periode zich op een dramatische manier verhevigde, kunt u lezen in de smalle kolommen op p. 178f).
De periode van 'uitzuivering' van het volk Israel, en het strafgericht over de volken dat aan de komst van de Masjiach voorafgaat, wordt in de Rabbijnse literatuur aangeduid als 'de geboorteweeën van de Masjiach'. In Tenach komt ze tot uiting in de profetieën over Edom (zie p. 180), over Gog en Magog en over het dal van Jehosjafat (Joël 4:2, soms 3:2).
In Jechezkel vinden we twee profetieën over Gog en Magog (38 en 39). Beide zijn te vinden in de profetieën over de verlossing. De eerste begint met de woorden *Zet je aangezicht tegen Gog, het land van Magog,* waaruit blijkt dat Gog een koning is en Magog een land. Bij de chachamiem versmelten ze echter tot een aanduiding voor twee volken, die tezamen nog éénmaal proberen Israel uit te roeien en de komst van Gods Koninkrijk tegen te houden. Gaat het hier om een historische vijand die Jechezkel over de einder van zijn tijd ziet aankomen? We weten het niet. Belangrijker is de bedoeling van de profetie. Jechezkel Kaufman (*Toldot ha'emoena heJsraeliet* VII, p. 582) omschrijft de bedoeling aldus: 'De gedachte van een vijandelijke aanval, die niet meer gezien kan worden als een strafgericht Gods, maar uitmondt in de heiliging van Gods Naam, wortelt in de verhalen over de Uittocht uit Egypte. God verhardt het hart van Farao opdat de Egyptenaren in Zijn wonderdaden de hand Gods leren zien (Ex. 7:3-5; 9:14-16; 10:1-2; 14:9). God brengt Farao ertoe het volk in zijn strijdwagen en met zijn legeroversten te achtervolgen (Ex. 14:2-4), opdat Hij zich door hen laat 'verheerlijken' [de stam *k-v(b)-d* in de vorm *hichbadeti* = 'Ik heb verhard', nl. het hart van Farao in Ex. 10:1, wordt in 14:17 *ikavda* = Ik laat Mij verheerlijken]. En ook hier [in de profetie van Gog en Magog] vervolgt een zwaar bewapend krijgsvolk een ongewapend volkje. Maar het kan dit volkje uiteindelijk geen kwaad doen. Terwille van de heerlijkheid Gods wordt het afgestraft. In de woorden van Jechezkel (39:11-13): *En het zal zijn op die dag dat Ik Gog zal geven een graf daar in Israel (–) en ze zullen*

Over de komende wereld
Het begrip 'komende wereld' verklaart Rambam aldus (*Hilchot Tesjoeva* VII, 1-4 en 8; we vertalen vrij en bekortend): 'Het goede dat voor de rechtvaardigen is weggelegd is het leven in de komende wereld. Dat wil zeggen: een leven dat niet gepaard gaat met dood en waarin het goede niet met het slechte vermengd is. De komende wereld kent geen levende of dode lichamen, maar alleen de zielen der rechtvaardigen, zonder hun lichaam, net als de dienstengelen. En omdat er geen lichamen zijn, wordt er ook niet gegeten of gedronken en wordt er niets gedaan wat het mensenlichaam in deze wereld nodig heeft. 'De tsaddikiem zitten er met kronen op hun hoofd en genieten de glans van de Sjechina' (bBerachot 17a). Dwz ze leren de waarheid van de Heilige Hij zij gezegend kennen, zoals ze haar niet kunnen kennen zolang ze gebonden zijn aan hun verduisterde en nietige lichaam.
De komende wereld wordt ook *de bundel der levenden* genoemd (1Sam. 25:29), en ze is het allerhoogste loon en het allerhoogste goed, waar alle profeten naar hunkeren.
Bij wijze van beeldspraak wordt de komende wereld ook genoemd *de berg van de Eeuwige* en *de plaats van Zijn Heiligheid* (Ps. 24:3), *de heilige weg* (Jesj. 35:8), *de voorhoven van de Eeuwige* (Ps. 92:14), *de liefelijkheid van de Eeuwige* (Ps. 27:4), *de tent van de Eeuwige* (Ps. 15:1), *het paleis van de Eeuwige* en *het huis van de Eeuwige* (Ps. 5:8), *de poort van de Eeuwige* (Ps. 118:20). De chachamiem spreken van 'het feestmaal', maar verder overal van 'de komende wereld'. En daarmee bedoelen ze niet dat de komende wereld op dit moment nog niet bestaat, of pas aanbreekt na het vergaan van de huidige wereld, want zij is er al, zoals er staat (Ps. 31:20): *Uw goedheid die U hebt weggelegd voor hen die U vrezen.* Met de komende wereld bedoelen ze de wereld die voor de mens aanbreekt ná dit leven dat in stand gehouden wordt door ziel en lichaam beide. Maar voor elk mens is ze er al vanaf het begin.

Gog en heel zijn menigte begraven en ze zullen het noemen: Het dal van Gogs menigte. Begraven zal het huis Israels hen, om het land te reinigen, zeven maanden. Heel het volk zal begraven. En het zal hun zijn tot roem voor hun naam, die dag waarop Ik Mijn Heerlijkheid toon.'

Nu schildert Jechezkel in hoofdstuk 38 het volk Israel ten tijde van de aanval van Gog als een volk dat al naar het eigen land is teruggebracht (8) en daar in vrede *veilig woont, zonder muren of grendels* (11), dat uit de volken verzameld is, dat vee en have gekregen heeft en woont in het midden van het land (12), vredige handelsbetrekkingen met de omgeving onderhoudt (13) en zo rijk is, dat het de begeerte van Gog oproept. Dit klinkt of de Messiaanse tijd al aangebroken is! Om dit te begrijpen oppert de traditie dat er eerst een Masjiach zal komen uit het huis van Josef, de 'Masjiach ben Joseef', die Israel vrede en verlossing brengt. Dit roept onder de volken zoveel verzet op, dat ze nog eenmaal hun krachten bundelen om deze verlossing te niet te doen. Deze Masjiach wordt daarbij gedood en dit stelt het volk voor zijn zwaarste aller beproevingen.

Voor wie God dán nog trouw gebleven is, komt tenslotte de definitieve Masjiach ben David. Volgen we in grote lijnen de toedracht in de woorden van *Beet Midrasj* III (J.D. Eisentein, *Otsar Midrasjiem* II, p. 389): *'Een ster treedt te voorschijn uit Ja'akov* (Num. 24:17).

De chachamiem leren: Zeven jaren komt de zoon van David. Het eerste jaar is er tekort aan voedsel, in het tweede jaar neemt de honger toe, in het derde jaar is er hongersnood, in het vierde jaar is er noch honger noch verzadiging, in het vijfde jaar is er verzadiging. Dan groeit de ster in het oosten. Dat is de ster van de Masjiach. In het zesde jaar doen zich stemmen en geruchten voor, in het zevende jaar oorlogen, en aan het einde daarvan verschijnt de Masjiach.

Maar voor het zover is *staat een geweldige koning op, die met grote heerschappij zal heersen en doen zal wat hij wil* (Dan. 11:3). Het volk vlucht naar de Galiel, en daar wacht hen de Masjiach ben Joseef. Heel Israel trekt met hem naar Jerusalem. Hij overwint de vijanden, bouwt de Tempel, en het volk leeft veertig jaar in vrede; ze eten en drinken, vreemdelingen verzorgen hun akkers en wijngaarden. Maar dan horen Gog en Magog het. Ze trekken tegen Israel op, zoals er staat (Ps. 2:2): *De koningen der aarde stellen zich op, de vorsten beraadslagen samen tegen de Eeuwige en Zijn Masjiach* en ze doden de Masjiach ben Joseef. Israel roept uit: de Masjiach is verloren, een andere zal niet meer komen! Terwijl God voor hen een apocalyptische strijd met de volken strijdt, vluchten ze [vgl. Zech. 14] en komen opnieuw in ballingschap. Velen sluiten zich in wanhoop aan bij de volkeren. Maar ieder die aan God getwijfeld heeft zal omkomen en zal geen deel hebben aan de komende wereld. Een reeks overwinningen (waarbij Rome net als eens Jericho door bazuinstoten wordt vernietigd) leidt uiteindelijk tot de werkelijke verlossing. En eerst dan verschijnt de definitieve Masjiach ben David...'

Is er een dramatischer schildering denkbaar van het eindeloze vertrouwen dat van het volk Israel gevergd wordt, en dat het toch door de eeuwen heen ondanks de vreselijkste vervolgingen heeft weten te bewaren?

De vrije wil

36:26-27 *Ik zal jullie een nieuw hart geven en een nieuwe geest zal Ik geven in jullie binnenste (–) en Ik zal maken dat jullie in Mijn inzettingen gaan en Mijn wetten in acht zullen nemen en ze doen.*

Forceert God dan om zo te zeggen zijn volk tot ommekeer? En hoe valt dat te rijmen met de fundamentele boodschap van de profeten dat de verlossing alleen volgt wanneer het volk zelf tot ommekeer komt? Een verrassend antwoord kunnen we ontlenen aan Rabbi Eliyahu E. Dessler (1892-1953) in zijn *Michtav meEliyahoe* (Engelse uitgave *Strive for Truth*, New York, 3 delen; de passage die we weergeven is te vinden in deel 2, p. 58ff):

De verdiensten van de mens liggen niet in de geboden en de goede daden waartoe hij is opgevoed [en om zo te zeggen 'vanzelf' doet], maar alleen in zijn vrije keuzen. De goede daden waartoe hij is opgevoed, bepalen slechts het vertrekpunt van zijn vrije keuze.

Wat hem daarvoor toevalt als 'loon' geldt zijn opvoeders, die ervoor zorgden dat zijn eigen vrije keuzen op dat niveau kunnen beginnen. Gelukkig de mens die al datgene wat hem vanuit zijn opvoeding gegeven is, als springplank gebruikt om van daaruit op te stijgen tot steeds hogere niveaus van daden en devotie. Wie zich tevreden stelt met voort te gaan in de trednolen van de dingen waartoe hij is opgevoed en geen vrije keuzen maakt, verzaakt zijn bestemming. Want het doel van de schepping van de mens is het uitoefenen van de vrije wil.

Nu bestrijkt de vrije wil maar een beperkt gebied. Alleen op het vertrekpunt van zijn vrije wil is iemand vrij te kiezen zonder dat iets hem van de ene of de andere kant dwingt. Boven dit keuzeniveau is de mens overgeleverd aan de kwade aandrift; is hij als het ware nog 'gedwongen' te handelen naar het diktaat van zijn aandriften. Maar óp zijn keuzeniveau spelen zich zijn wérkelijke keuzen af en kan hij dit niveau naar boven verleggen en ontstaat een nieuw vertrekpunt. Om hem daarin te hel-

De komende Tempel

Het laatste deel van het boek Jechezkel (40-48) behelst het visioen van het Nieuwe Jerusalem, dat werkelijkheid zal worden wanneer de ballingschap voorbij is. In zijn visioen ziet de profeet zich verplaatst naar het komende Jerusalem. Hij ziet de nieuwe Tempel verrijzen en zich uitbreiden als een stad. In hoofdstuk 43 beschrijft hij de terugkeer van de Eeuwige naar de Tempel, Gods voorschriften voor de bouw en de wijding van het brandofferaltaar. Deze nieuwe Tempel zou in concrete vorm de leringen rond heiligheid en reinheid symboliseren en belichamen die de profeet in zijn profetieën verwoordde. Vandaar het grote accent op de juistheid en zuiverheid van het ritueel en de dienst in de Tempel. Alleen zo kunnen de aberraties en afgoderijen worden voorkomen die de verwoeste Tempel zo vaak ontwijdden.

In Ex. 29:1-37 beschrijft de Tora tot in de details de offers die bij de inwijding van het eerste Heiligdom – het Tabernakel in de woestijn – moeten worden gebracht. Deze beschrijving besluit aldus: *Zeven dagen moet je een verzoeningsoffer brengen op het altaar en je moet het heiligen. Dan zal het altaar allerheiligst zijn; al wat het altaar raakt zal heilig zijn*. In zijn profetie over de komende Tempel sluit Jechezkel bij deze woorden aan: *Zeven dagen moeten ze het altaar verzoenen en het reinigen; zo moeten ze het wijden. En wanneer ze de dagen hebben vervuld, zal het zijn dat op de achtste dag en verder de priester op het altaar je opstijgoffers en je vredeoffers brengen zal, en Ik zal jullie aanvaarden, zegt de Eeuwige God* (43:26-27).

Maar letten we in plaats van op de overeenkomsten eens op de verschillen. In de Tora volgt het gebod om de Tempel te bouwen op de machtige ervaring van de openbaring op Sinai. Volgens Ramban (op Ex. 25:2) was de Tent van Samenkomst bedoeld als een voortzetting van het staan rond Sinai. Namelijk als een plaats waar de nabijheid van de Sjechina ook voelbaar blijft nadat het volk is verder getrokken.

Jechezkel voegt aan deze verklaring echter iets heel opmerkelijks toe (43:10): *Jij, mensenzoon, vertel het Huis Israel het Huis, opdat ze zich schamen voor hun ongerechtigheden,* enz. Volgens Radak is het gebod over de bouw van het nieuwe Heiligdom verbonden aan de voorwaarde dat het volk in de toekomst ommekeer zal doen. En van die ommekeer maakt de schaamte deel uit: 'Wanneer ze zich schamen voor alles wat ze hebben gedaan, maakt Hij ze het Huis en zijn vorm bekend en wordt het voor hun ogen geschilderd en dan zien ze de bouw van het toekomstige Huis en dan zullen ze het maken. Maar zo niet, dan niet'. Over de woorden *opdat ze zich schamen voor hun ongerechtigheden*, merkt Radak op: 'om hun falen is deze Tempel verwoest. En vertel ze nu het toekomstige Huis, dat niet meer zal worden verwoest, omdat ze niet meer zullen falen, zoals er staat (43:7): ze zullen de Plaats van Mijn Troon niet meer besmeuren met hun hoererijen, en Ik zal voor altijd in hun midden wonen'. Volgens Rasji wordt het besef van het falen hier onderstreept om de trouw [de *chesed*] Gods te doen uitkomen: *Ze zullen zich schamen voor hun ongerechtigheden* wil zeggen: Doordat ik ze Mijn *chesed* toon, en Ik hen om hun ontrouw niet veracht.' [*Lees door op p. 188.*]

pen zijn hem de Tora en de geboden gegeven.

Beneden dat punt, in al datgene wat hij al achter zich heeft en wat hem gebracht heeft in de macht van zijn goede aandrift, is hij in zekere zin 'gedwongen' het goede te doen. De macht van de kwade aandrift is daar gebroken; daar heeft hij het juk van het Koninkrijk van de Hemel al op zich genomen en hij heeft geen alternatief dan de diktaten dáárvan te volgen. Want wat voor soort vrijheid is het, te kiezen tussen leugen en waarheid? Waarheid is alles en leugen is niets; en het is geen keuze, maar een misvatting om 'niets' aan te zien voor 'iets'. Het uiteindelijke doel van het dienen Gods ligt dus in het opstijgen van 'vrijheid' naar 'dwang'. En niet langer te blijven hangen in die verwarde fase waarin waarheid en leugen gelijkwaardige alternatieven lijken. Ons doel is het bereiken van het niveau waarop we een innerlijke dwang voelen om de wil Gods te doen. De geboden zijn dan 'decreten die ons van boven zijn opgelegd' (bRosj HaSjana 28a, Rasji).

Maar er is nog een hoger niveau dan dit. En dat is de leugen en de irrealiteit van het kwaad met een dergelijke intensiteit te beseffen, dat alle verlangen naar het kwaad afsterft en men met heel zijn hart alleen het goede liefheeft. Op dit niveau beleeft een mens geen 'dwang' meer. Van dwang spreken we alleen wanneer er weerstand is.

We kunnen niet spreken van dwang wanneer we doen wat we uit liefde willen. Dit is het niveau van 'hen die handelen uit liefde' (bSjabbat 88a). Op dit punt wordt de mens werkelijk vrij, en vindt hij in zichzelf geen weerstand meer tegen het goede dat hij liefheeft. Dit is het niveau waarop onze rabbijnen doelden met hun uitspraak: 'Niemand is vrij dan wie zich bezig houdt met Tora' (Avot 6,2). Dat wil zeggen: wiens enige liefde de Tora geldt. (Vgl. in dit licht de Chassidische uitspraak: 'Hoe weten we dat onze zonden zijn vergeven? Doordat we ze niet meer doen.')

אותיות פורחות

Omhoogvliedende letters

Een bladzijde overdenking

Hoe groot is het vertrouwen voor Hem Die spreekt en de wereld werd! De verstrooiden worden ingezameld, alleen om hun vertrouwen. Onze voorouders werden uit Egypte verlost, alleen om hun vertrouwen. Zelfs Awraham beërfde deze wereld en de komende wereld alleen om het vertrouwen dat hij uitdroeg. En wat zegt de Schrift over de meesters van het vertrouwen? *Opent u, poorten, zodat binnenkomen kan het rechtvaardige volk dat het vertrouwen bewaart* (Jesj. 26:2).

(*Jalkoet Hosjea* 519)

De warme steen in Jerusalems bergen

Als een steen verzeild
tussen die bergen daar,
temidden van geelverschroeid zomerend gras,
onverschillig, zwijgend –
de bleke hemel roert aan rotsen
vanwaar die vlinder goudgevleugeld?
Steen tussen de stenen – ik weet niet
hoe oud mijn leven is
wie nog komen zal, mij met zijn voet verstoot,
en ik de helling af zal rollen.

Misschien is dat de schoonheid,
voor immer bevroren
misschien is dat
de eeuwigheid traag verglijdend
misschien is dat
de droom die dood heet
en de ene liefde.

Als een steen verzeild
tussen die bergen daar,
temidden van doornen en distels
tegenover de weg die stadwaarts daalt.
Dat komen mag de wind die alles zegent
strelend de toppen der dennen
en de zwijgende stenen.

Lea Goldberg, in Chaim Beer (ed.), *Tsipor haEven, Jerusjalajiem beSjira haivrit hachadasja*. Tel Aviv 1983

לשבוח גלות	vergeten is ballingschap
לזכור גאולה	herinneren verlossing
(בש"ט)	(Ba'al Sjem Tov)

S.R. Hirsch ziet in dit benadrukken van de schaamte de centrale betekenis van de Tempel in Israel. Juist na de bittere ervaring van de verwoesting van de Tempel om de zonden van het volk, prent deze zin ons de enorme afstand in tussen enerzijds het heilige en het reine waarvoor de Tempel het symbool en de concrete uitdrukking is, en anderzijds de zwakte van de mens die tot de zonde aangetrokken wordt. En meer dan door wat ook wordt hiermee [juist door de verwoesting!] voorkomen dat de Tempel – zoals het geval is bij andere volken – verwordt tot een soort magisch bouwwerk dat automatisch en vanuit een magische kracht het volk beschermt.
Maar nu rijst een principiële en fundamentele vraag: Op welke Tempel doelt Jechezkel eigenlijk? God zegt Jechezkel: *Wanneer ze zich schamen over alles wat ze hebben gedaan – maak hun dan bekend en schrijf neer voor hun ogen de vorm van het huis en zijn ordeningen, zijn uitgangen en ingangen (–) en die zullen ze doen* (let op de tegenstelling tussen *alles wat ze hebben gedaan* en *die zúllen ze doen*). Welnu, aldus Radak, 'de woorden *die zullen ze doen* kunnen niet slaan op de Tweede Tempel, die gebouwd werd na de Babylonische ballingschap. Want die week in vele opzichten af van de Tempel die Jechezkel beschrijft! Het moet dus wel gaan om de komende Tempel'. Volgens Rasji had de

---

De eis die de Bijbelse religie stelt, is waakzaam te zijn en open voor wat er gebeurt. Voor wat er is, voor wat er gebeurt, voor wat bezig is te ontstaan. Elk moment is een nieuwe aankomst, een nieuw geschenk. Hoe verwelkomen we het moment? Hoe reageren we op het wonder? De grootste zonde is ons falen de grootsheid te beseffen van het moment, het wonder en het mysterie van te mogen bestaan, de mogelijkheid tot stille vervoering.
The Wisdom of Heschel, p. 151

Tweede Tempel precies naar Jechezkels beschrijving gebouwd moeten zijn. Alleen was de ommekeer toen nog niet volledig, en de verlossing dus evenmin. Daardoor kreeg de verlossing, en dus ook de Tempel, een ander gezicht. Vanuit deze gedachte kunnen we begrijpen dat men in de periode van de Tweede Tempel in de amida (het Achttiengebed), toch bleef bidden om 'het bouwen van Jerusalem' (vgl. Dasberg-sidoer p. 47).
Rambam (*Hilchot beet habechira*, 1,4) heeft dit antwoord: 'Het gebouw dat Sjlomo bouwde werd beschreven in 1Kon. 6-7. En ook de Tempel die in de toekomst gebouwd zal worden is beschreven. Alleen is de beschrijving in Jechezkel niet in alle opzichten duidelijk. Dus toen de mensen in de tijd van Ezra de Tweede Tempel bouwden, bouwden ze hem naar het model van Sjlomo, samen met een aantal elementen die in het boek Jechezkel wel duidelijk waren'.
Rabbi Jom Tov Lipman Heller volgt de verklaring van Rasji: de ommekeer na de Babylonische ballingschap was nog niet volledig, en daarom kon ook de Tweede Tempel niet volledig worden gebouwd. Maar wanneer de omkeer eens volledig zijn zal, en Gods belofte – *Dan zal Ik voor altijd temidden van jullie wonen* (43:9) – waarheid worden kan, dan zal de Heilige Hij zij gezegend onze ogen openen; dan zal de wereld vol zijn van de kennis Gods en zullen we de onduidelijkheden in het boek Jechezkel begrijpen.'

De mens de ware Tempel

En ze zullen Me een heiligdom maken, opdat Ik in hun binnenste wonen kan. Geheel zoals Ik je het model van de Woning toon, en het model van haar voorwerpen, zo moeten jullie het maken (Ex. 25:8-9). Volgens Rabbi Chayiem van Volozhyn is de mens zelf het heiligdom: *'Zo moeten jullie het maken* verklaren onze wijzen als: 'in de komende generaties'. Ze willen daarmee onze aandacht richten op het feit dat het uiteindelijke doel van het Heiligdom niet de bouw is van een uiterlijk heiligdom. Wat God bedoelt wanneer hij voorstelt de Tempel en zijn voorwerpen te maken, is een model aan te reiken dat ons in staat stelt onszèlf – door onze daden – tot een heiligdom te maken. Wees heilig, klaar om de Sjechina in jezelf te ontvangen. We moeten de tekst dan ook letterlijk nemen: *Ze moeten Me een heiligdom maken, en Ik zal in hun binnenste wonen* [meestal vertaald als: *in hun midden*]. Wèrkelijk *in hun binnenste, geheel zoals Ik je het model van de Woning toon*: Mijn uiteindelijke bedoeling is dat jullie jezelf bouwt naar dit model (bSanhedrin 16b).' Wanneer ze dit nalaten, draagt God Jechezkel op hen te confronteren met het model van de Woning, *opdat ze zich schamen over alles wat ze hebben gedaan wanneer ze het plan van de Woning zien*, zoals de Aramese vertaling Jech. 43:11 weergeeft.
Volgens de Zohar is de Tempel en al wat erin is, een afbeelding van de mens. Het hart van de mens, dat in het centrum van zijn lichaam alles verenigt, correspondeert met het Allerheiligste in de Tempel, het centrum en de hoeksteen van het heelal. De heiligheid van de Tempel en van de Goddelijke Inwoning, is afhankelijk van de mens. Wanneer de mens zichzelf heiligt door het doen van de geboden, is hij het werkelijke heiligdom.
Rabbi Chayiem van Volozhyn werkt deze gedachten uit in zijn boek *Nefesj ha Chajiem* (4). Van het boek verscheen een Franse vertaling onder de titel *l'Ame de la Vie*.

Jechezkel en de Tora

'Uit de Tora blijkt duidelijk en ondubbelzinnig dat ze geboden is voor eeuwig en altijd. Ze kan niet worden veranderd en er kan niet aan worden afgedaan of toegevoegd, zoals er staat (Deut. 13:1): *Alles wat Ik jullie gebied moet je in acht nemen om te doen. Niets mag je eraan toevoegen en niets eraan afdoen.* (–) Daaruit leer je dat we alles wat de Tora ons gebiedt voor altijd moeten houden. Ze is *Een inzetting voor altijd, voor al jullie geslachten* (Lev. 23:14). Zo staat er ook: *Niet in de hemel is ze* (Deut. 30:12). En daaruit leer je dat het sindsdien ook een profeet niet geoorloofd is iets te vernieuwen [aldus bMegila 2b op Lev. 27:34]. Wanneer dus iemand uit de volken of uit Israel opstaat en een wonder doet en zegt dat de Eeuwige hem gezonden heeft om een gebod toe te voegen of te laten vallen, of een verklaring geeft voor een gebod dat we [via de traditie] niet van Mosjè hebben gehoord; of verklaart dat de geboden die Israel zijn geboden niet voor alle geslachten zijn, maar alleen golden voor een bepaalde tijd, dan is dat een leugenprofeet'. Aldus Rambam (*Hilchot Jesodé ha Tora*, 9,1).

Hoe benaderen we in het licht hiervan de verandering in de offerdienst die Jechezkel (in de hoofdstukken 45 en 46) uit Naam van de Eeuwige voorschrijft? Abravanel vat deze veranderingen samen in zes vragen die hij aan zijn commentaar op 45:18ff vooraf laat gaan. We vertalen de eerste om een indruk te geven van de problemen die deze hoofdstukken oproepen:

'De eerste vraag over de offers die de profeet Jechezkel vermeldt betreft het pesachoffer. Want daarin brengt hij veranderingen aan in de geboden uit de Tora van Mosjè. Om te beginnen zegt hij dat de vorst voor zichzelf en voor heel het volk een stier als zondoffer brengen moet (45:22). Maar in de Tora van Mosjè wordt voor geen van de dagen van Pesach van een stier als zondoffer gerept; alleen van *een bok tot zondoffer om voor jullie verzoening te doen* (Num. 28:22). En wanneer hij zegt dat dit gedaan moet worden op de 14e, dus op de vooravond van Pesach [zie 45:21], is dat een toevoeging en een onmiskenbare vernieuwing, die in de Tora zo niet te vinden is. In de tweede plaats zegt hij (45:23): *En de zeven dagen van het feest moet hij een opstijgoffer brengen voor de Eeuwige: zeven stieren en zeven rammen.* Ook daarmee voegt hij toe aan de geboden van de Tora. Want daar (Num. 28:19) is sprake van *twee stieren, jonge runderen, en één ram en zeven schapen*. Jechezkel voegt dus toe aan de stieren en aan de rammen, en laat de schapen weg. En daarmee overtreedt hij aan het gebod aan de Tora niet toe te voegen of af te doen. In de derde plaats spreekt hij (45:24) van *een meeloffer van een efa per stier en een efa per ram*. Maar in de Tora (Num. 28:20) worden als meeloffer genoemd: *drie tienden voor iedere stier en twee tienden voor iedere ram*. In de vierde plaats spreekt hij van *een hin olie per efa* (45:24), terwijl de Tora (Num. 15:6-10) voor een ram een meeloffer voorschrijft van twee tienden, gemengd met *een derde van een hin* aan olie, en voor een rund *drie tienden meel, gemengd met olie, de helft van een hin*. Hoe komt Jechezkel er dan toe de olie voor een stier en voor een ram gelijk te stellen!?'

Op blz. 164 hebben we al vermeld hoe de chachamiem om deze af-

Het vrijlatingsjaar

40:1 *In het vijfentwintigste jaar van onze ballingschap, met Rosj haSjana* [het nieuwe Joodse jaar], *op de tiende van de maand, in het veertiende jaar nadat de stad geslagen was, op diezelfde dag was de hand van de Eeuwige op mij en Hij bracht me daarheen.*

Aldus begint het laatste deel van ons boek, waarin Jechezkel de toekomstige Tempel en zijn eredienst getoond wordt, alsmede de omtrekken van de toekomstige staat. Waarom juist in dat jaar? Er is maar één jaar waarin Rosj haSjana valt op de tiende van de maand Tisjri, en dat is het joveel-jaar, de afsluiting van een cyclus van 7 x 7 jaar. Immers (Lev. 29:9-10): *In de zevende maand op de Verzoendag, moeten jullie de bazuin doen weergalmen door heel jullie land en jullie moeten heiligen het vijftigste jaar en vrijlating uitroepen voor al zijn bewoners. Het jaar van bazuingeschal* [letterlijk: *het jaar van joveel*, en *joveel* is een uitdrukking voor bazuin] *is het.* In het joveel-jaar worden alle Hebreeuwse slaven vrijgelaten en keert alle bouwland dat in de afgelopen 49 jaar verkocht is, naar zijn oorspronkelijke eigenaar terug. 'En omdat op het joveel-jaar en op de Verzoendag de slaven van slavernij naar vrijheid gaan, toonde de Heilige Hij zij gezegend hem [Jechezkel] het einde van de ballingschap en de bouw van de Tempel in het joveeljaar en op de Verzoendag, de dag waarop de Eeuwige de overtredingen en het falen van Israel vergeeft' (Radak). Het verwaarlozen van de sjabbats (en dus ook van de sjabbatjaren) noemt Jechezkel in hoofdstuk 20 zes keer als oorzaak van de verwoesting van de Tempel.

De verklaring dat Jech. 40:1 naar een joveeljaar verwijst, werpt ook licht op de eerste zin uit het boek: *En het was in het dertigste jaar*, enz. Over welk dertigste jaar het gaat wordt niet vermeld. Maar wanneer het in 40:1 over het vijftigste jaar gaat begrijpen we dat het in 1:1 gaat om het dertigste jaar van de voorafgaande cyclus van 50 jaar. Radak verantwoordt de tussenliggende 20 jaar aldus: 6 van Tsidkiahoe en 14 na de verwoesting.

wijkingen van de Tora het boek Jechezkel eigenlijk aan de openbare voorlezing hadden willen onttrekken, tot Chanania ben Chizkia de tegenspraken wist te verklaren. Leest u nog eens dit verhaal. Rasji vermeldt het in zijn commentaar op 45:22 en voegt eraan toe: 'De verklaring die hij voor de offers wist te geven is ons door onze overtredingen verborgen gebleven'. Rasji en anderen komen daarom met eigen oplossingen. Veel van die verklaringen gaan ervan uit dat de offers die Jechezkel beschrijft alleen de offers betreffen voor de inwijding van de Tempel, hetzij de tweede, hetzij de derde. Maar niet iedereen bevredigen deze oplossingen, die ervan uit gaan dat het bij Jechezkel niet zou gaan om vaste offers, die voor alle komende generaties gelden. Begrijpelijk is dan ook de visie van bMenachot 45a, die eraan wanhoopt dat er ooit een verklaring gevonden zal worden en ons aanraadt te wachten op Eliahoe de profeet: 'Hij zal deze passages eens verklaren'. Radak schrikt niet terug voor de radikale oplossing: 'We moeten wel aannemen dat er in de toekomst veranderingen in de offers zullen komen'. En wanneer Jechezkel alleen het dagelijks offer van de ochtend noemt, en zwijgt over het dagelijks offer in de avond (zoals geboden in Num. 28:1), concludeert Radak: 'In de toekomst zal het dagelijks offer alleen in de ochtend worden gebracht'. Deze twijfel aan de eeuwigheid van de geboden roept bij Abravanel ongemeen fel verzet op. Malbiem wijst erop dat het probleem alleen rijst voor hen die met bBerachot 34b menen dat de messiaanse tijd alleen inhoudt dat Israel niet meer onder de heerschappij van andere volken gebukt gaat (zie 182-3). Volgens een andere visie (bSanhedrin 99a), zullen dan echter grote veranderingen in de natuur plaats grijpen, en in die visie passen ook veranderingen in de offers. Het probleem met die verklaring is echter dat juist Jechezkel nergens van zulke veranderingen spreekt maar onderstreept dat na de verlossing de wereld zal blijven gaan zoals zij gaat (vgl. 47:10-12; 44:22-24; 46:17-18; enz).

In een uitvoerig artikel ('Parasjiot hachoekiem besefer Jechezkel', *Sinai*, 6e jaargang *12*, 1943; geciteerd bij J. Jacobson, *Chazon beMikra*, II, p. 227f) geeft N. Chacham een overzicht van de verschillende benaderingen tot oplossing van het probleem. Zijn conclusie kunnen we als volgt samenvatten: Wanneer Jechezkel zwijgt over het dagelijks offer in de avond, wil dat niet zeggen dat hij dit wil opheffen. Dat staat al in de Tora. Bovendien vermeldt hij wel meer dingen niet, zoals Rosj haSjana en Jom Kipoer. En in wie zou het opkomen te denken dat Jechezkel ook die laat vervallen!

Jechezkel geeft in het geheel geen nieuwe geboden. Wat hij doet is heiligheid toevoegen aan de geboden van de Tora, die hij ziet als de minimale maat waarmee aan de verplichtingen wordt voldaan. Staat in de Tora niet dat ieder wiens hart hem daartoe aanspoort offers voor de Eeuwige kan brengen? Wanneer Jechezkel zegt dat de Eeuwige hem dit alles geboden heeft, waarin verschilt dit van bijvoorbeeld het gebod van het ontsteken van de Sjabbatlichten, dat in de Tora evenmin voorkomt, maar waarbij we toch zeggen: 'Geloofd Gij, Eeuwige onze God, die ons geheiligd heeft door Zijn geboden en ons geboden heeft het licht van Sjabbat te ontsteken?' Dergelijke geboden van de chachamiem hebben niet de bedoeling de Tora te vernieuwen, maar juist om haar met extra heiligheid te omheinen.

De verdeling van het land

Zijn laatste hoofdstuk wijdt Jechezkel aan de verdeling van het land onder de dertien stammen (Joseef wordt verdeeld in Menasjè en Efrajiem). Elke stam krijgt een gelijke strook land, van de zee tot de oostgrens. In het hart van de stammen ligt het gebied van 'het heilige hefoffer' (48:9). In het noordelijke deel van dit gebied ligt de Tempelberg met de Tempel. Daaromheen wonen de priesters. Het zuidelijke deel is voor de Levieten; ten zuiden dáárvan ligt de oude stad Jerusalem; het oostelijke en westelijke deel is voor de vorst. Ten noorden van dit centrum vinden we (van noord naar zuid) Dan, Asjer, Naftali, Menasjè, Efrajiem, Reoeveen en Jehoeda. Ten zuiden ervan de stammen Binjamin, Sjim'on, Jissachar, Zevoeloen en Gad.

De gedachte dat hier sprake is van een utopie, omdat het volk zich allang niet meer in afzonderlijke stammen opgedeeld voelt, wordt weersproken door 1Kron. 2-9. De schrijver daarvan, die lang na Jechezkel leefde, geeft daar de stambomen van alle stammen, met uitzondering van Zevoeloen en Dan. Daaruit blijkt dat deze tien stammen zich toen nog van hun identiteit bewust waren, hetzij in de ballingschap, hetzij tussen hun broeders Jehoeda en Binjamin. Er is dus reden aan te nemen dat in de tijd van Jechezkel ook de woonplaatsen van Zevoeloen en Dan bekend waren en dat de profeet ook hun terugkeer voorziet (aldus dr. N. Chacham in het artikel dat we citeerden op p. 190).

Bij de verdeling van het land wordt uitdrukkelijk rekening gehouden met de vreemdelingen: *Verdelen moeten jullie dit land voor jezelf onder de stammen van Israel (–) voor jullie én voor de vreemdelingen die in je midden zullen wonen en die kinderen in jullie midden hebben voortgebracht. Als burger zullen ze zijn onder de kinderen Israels, met jullie zullen ze in de erfenis vallen, temidden van de stammen van Israel. En het zal zijn: in de stam bij wie de vreemdeling verkeert, daar moeten jullie hem zijn erfdeel geven, zo spreekt de Eeuwige God* (47:21-23).

De staat van de toekomst

De profeten vóór Jechezkel waren felle critici van de samenleving in het land. Maar hervormers van het maatschappelijk bestel waren ze niet. Ook al kondigden ze in naam van de Eeuwige een nieuwe koning of een nieuwe dynastie aan, nooit opperden ze praktische voorstellen voor radikale maatschappelijke hervormingen; zelfs niet in de zin van verscherpingen van wat de Tora over de maatschappijstruktuur zegt. Maar juist na de verwoesting van Tempel en stad, kon Jechezkel, de profeet van de ballingschap, een dergelijke blauwdruk ontwerpen, zonder angst dat het tot een ontwrichtende revolutie leiden zou. We vinden die blauwdruk in de hoofdstukken 40-48. Uitgangspunt voor de profetie over de nieuwe maatschappijstruktuur zijn de woorden van Ex. 19:6: *Jullie zullen Mij een koninkrijk van priesters zijn, een heilig volk*. Dit koninkrijk staat op zes pijlers. Drie daarvan betreffen het religieuze leven: de Tempel, de priesters en de eredienst; en drie het wereldlijke leven: de koning, het land en het volk. Wat de koning betreft is het niet toevallig dat Jechezkel hem steeds aanduidt met 'de vorst'. Hij onderstreept ermee dat alleen de Eeuwige de ware Koning is. Naar de buitenwereld toe zal de rol van de vorst beperkt zijn. Oorlogen zal hij immers niet meer hebben te voeren. In een 'koninkrijk van priesters' zal de zorg voor het geestelijke welzijn van het volk (en de opvoeding tot onderlinge zorg!) bovendien in de eerste plaats toevallen aan de priesters. Waar bij Jechezkel wél het accent ligt, is op het voorkómen van de kwalijke kanten van het koningschap. In de toekomst moet worden voorkomen dat *de vorst neemt van het erfdeel van het volk en hun van hun bezittingen te beroven* (46:18); dat hij *geweld en roof* begaat, en geen *recht en gerechtigheid doet* (45:9-11), of het land met gruwelen verontreinigt (43:8). Wanneer we zien hoe de Tora (Deut. 17:14-20) van de koning alleen vraagt *noch links noch rechts af te wijken van de geboden* en dat vergelijken met 1Sam. 8:11-17, waarin Sjmoe'el de gevaren van het koningschap opsomt (belastingen, herendienst, enz.); en wanneer we dat voegen bij de afgoderijen waarmee koningen het volk in de afgrond brachten, dan is duidelijk dat Jechezkel terugkeert tot de rol van de koning zoals Mosjè hem in de Tora beschrijft.
Jechezkel geeft twee rechtvaardigingen voor het koningschap. In de eerste plaats de belofte Gods aan David: *Mijn dienaar David zal hun een vorst zijn tot in eeuwigheid* (37:25). De tweede ligt in het koningschap als waarborg en symbool voor de eenheid van het volk: *Ik zal ze maken tot één volk in het land (–) en niet zullen ze meer tot twee volken zijn, zich niet meer in twee koninkrijken splitsen (–) Mijn dienaar David is koning over ze, één herder zal er zijn voor allen*. Dáár ligt voor Jechezkel de rol van de koning: vertegenwoordiger van het volk te zijn tegenover God. Namens de gemeenschap (45:17) draagt hij de verantwoordelijkheid voor de offers van de gemeenschap, en hij draagt er zorg voor dat allen naar het altaar komen. Het volk moet hem 'heffingen' en gaven brengen, om daarmee de uitgaven voor de Tempel en de offers, alsmede zijn persoonlijke behoeften te dekken (45:16-17). De voorschriften rond de koning waarborgen dat deze heffingen toereikend zijn (45:7-8; 48:21) en het is hem niet geoorloofd eraan toe of af te doen.

Abravanel tekent bij deze zinnen het volgende aan: In de dagen van Jehosjoea werd bij de verdeling van het land alleen rekening gehouden met de stammen. De Tora gebiedt weliswaar de vreemdeling lief te hebben en hem niet te schaden, maar niet hem een eigen erfdeel te geven. Jechezkel profeteert echter dat in de komende tijd ook de vreemdeling als 'burger' zal delen in het land. Onder Jehoesjoe kon dat nog niet, gezien 'de bonte menigte' die met Israel uit Egypte was meegetrokken (Ex. 12:38) en die Israel deden struikelen met het gouden kalf en andere overtredingen in de woestijn, en daarom een eigen erfdeel niet waard waren.

Het boek Jechezkel besluit met deze woorden: *De naam van de stad* [Jerusalem] *zal van die dag af zijn: De Eeuwige is daar*. Radak verklaart: Nooit zal de Inwoning Gods meer wijken uit de stad. Voor de naam Jerusalem geeft de midrasj (Ber. R. 56,10) deze verklaring:'*En Awraham noemde die plaats: De Eeuwige zal Zich voorzien* (Gen. 22:14). Maar de plaats heette al Sjalem! Want er staat (id. 14:18) '*Malki Tsèdek was koning van Sjalem*' [en volgens de traditie ligt Moria, de Tempelberg, in Sjalem]. Zei de Heilige Hij zij gezegend: Als ik de plaats *Jir'é* noem ['Hij zal voorzien'], zoals Awraham hem noemt, dan zal de tsaddiek Sjem [= Malki Tsèdek] zich beklagen. Daarom noem Ik de plaats Jeroesjalajiem, zoals beiden hem hebben genoemd [*Jir'è* + *Sjalem* + de dualisuitgang].'
In de naam Jerusalem gaat het streven naar morele volmaaktheid (*sjalem* betekent 'heel') samen met de hunkering naar de nabijheid Gods: *de Eeuwige zal Zich voorzien* [*jir'è*]. In de toekomst die Jechezkel voorziet zál de Eeuwige Zich van Zijn volk hebben voorzien, dat wil zeggen: zal Hij temidden van Zijn volk blijvend wonen: *De naam van de stad zal van die dag af zijn: De Eeuwige is daar!* (Naar J. Jacobson, *Chazon be-Mikra*, I, p. 215v.)

Lernen met Tenachon

Zie voor de inleiding op deze rubriek Tenachon 9 p. 144.

Profetieën over de volken

a. Lees Jer. 1:5. Wat betekent naar uw idee 'profeet voor de volken' zijn?
b. Lees eerste deel van 'Profetieën over de volken' (tot 'Terug nu naar', p. 177-178).
c. Bespreek de stelling: 'Alles wat Jehoeda overkomt, ligt besloten in Gods plan met de hele aarde; de volken zijn daarin betrokken'. Wat vindt u van deze stelling? Welke haken en ogen zitten er aan?
d. Over welke volken spreekt Jirmeyahoe (46-51)? En Jechezkel (25-32)? Wat valt u op?
e. Lees de rest van 'Profetieën over de volken'.
f. Bespreek de stelling: 'De bron waaruit je hebt gedronken, gooi daarin geen stenen'. Welke associaties hebt u daarbij?

Profetie over Israels herstel

a. Lees 36:1-15. Tot wie is deze profetie gericht?
b. Hoe tekent deze profetie de verhouding tussen de volken en het land? En hoe de verhouding tussen het volk Israel en het land?
c. Lees 36:16-18. Tot wie is deze profetie gericht?
d. Hoe tekent déze profetie de verhouding tussen het volk en het land? Hoe verhoudt zich dat tot de verzen 1-15?
e. Wat is volgens deze profetie de reden dat God Israel verlost?
f. Lees Deut. 30:1-10. Wat is daar de reden dat God verlost? Hoe verhoudt zich dat tot Jech. 36:22ff?
g. Lees 'De profetie over Israels herstel' (p. 179-181).
h. Bespreek met elkaar het citaat van Pinchas Peli (p. 179).
i. Bespreek wat het artikel zegt over 'de onreinheid van een afgezonderde vrouw' (36:17). Wat vindt u hiervan? Vgl. ook *Tenachon over de Tora* 16, p. 149-150.
j. Lees *Tenachon over de Tora* 27, p. 432, het eerste deel van 'Het einde van de tunnel' en bespreek het verband tussen omkeer en verlossing.
h. Bespreek met elkaar de zinnen 'Zo fundamenteel is de eenheid' t/m 'met Zijn schepping blijven onderhouden' (p. 181).

De vrije wil

a. Lees 'De vrije wil' (p. 186+188).
b. Strookt wat Rabbi Dessler zegt met uw eigen gevoel?
c. Hoe zou Dessler 36:26-27 verklaren, denkt u?

Het dal der dorre beenderen

a. Lees 37:1-14. Probeer in uw eigen woorden samen te vatten waar het in dit gedeelte om gaat.
b. Lees 37:15-28. Welke fasen van de verlossing worden genoemd?
c. Lees 'Het dal der dorre beenderen' (p. 182-183, tot aan 'Hoe zal de uiteindelijke verlossing').
d. Bespreek de stelling: 'De verlossing zal niet in één keer komen, maar in een reeks ineengeweven fasen'. Waarom zou dat zijn? Heeft dit actuele betekenis voor u?
e. Welke associaties hebt u bij de termen 'messiaanse tijd' en 'komende wereld'?
f. Lees de laatste alinea van 'Het dal der dorre beenderen' (vanaf 'Hoe zal de uiteindelijke verlossing'), 'De messiaanse tijd' (p. 182) en 'Over de komende wereld' (p. 184).
g. Lees p. 159-163 van D.J. van der Sluis e.a. *Elke Morgen Nieuw*. Welke verschillen ziet u tussen de visies op de komende wereld in dit boek en in *Tenachon*? Welke visie spreekt u het meeste aan? Waarom?

Gog en Magog

a. Lees Jech. 38 en 39. Waarom valt Gog Israel aan?
b. Lees 'Gog en Magog, de laatste strijd' (p. 184-185), 'De woestijn der volkeren' (p. 178-179) en 'De profetieën over Edom' (p. 180-1).
c. In welke omstandigheden kunnen dit soort beelden ontstaan en wat is het belang ervan?

De komende Tempel

a. Lees 43:1-11. Waarom mag de profeet Israel de maten van de Tempel pas bekend maken 'als ze zich schamen'?
b. Lees 'De komende Tempel' (p. 186+188) en 'De mens de ware Tempel' (p. 185).
c. Welke van de in deze artikelen genoemde visies op de Tempel spreekt u het meeste aan? Waarom? Probeert u zich eens in te leven in een visie die u minder aanspreekt.

Jechezkel en de Tora

a. Vergelijk Jech. 45:21-24 met Num. 28:16-25. Welk probleem zit er in de tekst van Jechezkel (zie Deut. 13:1, vaak 12:32)?
b. Lees 'Jechezkel en de Tora' (p. 189-190).
c. Bespreek met elkaar het idee van 'de omheining van de Tora'. Kunt u daar voorbeelden van geven?

De staat van de toekomst

a. Lees Deut. 17:14-20 en 1Sam. 8:11-17 en daarna Jech. 45:9-17 en 46:16-18. Sluit Jechezkel aan bij Deut. of bij 1Sam.?
b. Lees 'De staat van de toekomst' (p. 191).
c. Bespreek met elkaar de zinnen; 'Uitgangspunt voor de profetie... toevallen aan de priesters'. Heeft dit naar uw gevoel betekenis voor onze huidige maatschappij? (DvU)

Colofon

Tenachon verschijnt elke twee maanden.

Uitgever:
B. Folkertsma Stichting voor Talmudica
B. Folkertsma Center for Jewish Studies
Burgemeester Lambooylaan 18
1217 LD Hilversum (035-219406)
Redactie: Eli Whitlau
Abonnementen:
Boekencentrum b.v.
Postbus 29
2700 AA Zoetermeer
(079) 615481
Abonnementsprijs: *f* 70,– per jaar.
Prijs van losse nummers *f* 12,50
Het abonnementsjaar loopt van 1 oktober tot 30 september

© 1987 B. Folkertsma Stichting voor Talmudica